

LITTERATUR

UPPLÄNDSKA KYRKOBESKRIVNINGAR

Upplands kyrkor. Konsthistorisk vägledning. Del III. Utgiven av Stiftsrådet i Uppsala ärkestift. Uppsala 1951.

Delarna I och II av »Upplands kyrkor» ha anmälts i årsboken Uppland 1947 och 1949. Som i de utgivna delarna är det i del III ej heller fråga om uttömmande kyrkobeskrivningar. Arbetet har begränsats till att utgöra en konsthistorisk vägledning, varvid huvudragen i respektive kyrkas historia och nuvarande utseende skildras.

Föreliggande del av kyrkobeskrivningarna inledes av en uppsats om sockenindelningen i Uppland av Gerhard Hafström. Författaren visar huru sockenindelningen här är intimt förknippad med den förkristna indelningen i tolfter, åttingar och hundaren, och ej, som man velat hävda, är direkt uppkommen med kristendomens införande. Man har ofta velat ur själva ordet »socken» deducera en betydelse av ett kollektivt besökande av en gemensam kristen kultort. Hafström framvisar nu, på grundval av sockenindelningens nära sammanfallande i fråga om gränser m. m. med åttingsindelningen, att socknen, som begrepp existerande redan före kristen tid, utgjort ett led inom den militära och judiciella indelningen, ledungsorganisationen. Inom varje åtting, även inom tolfterna, har man att räkna med ett kultiskt centrum, vilket var föremål för menighetens besök. I många fall antyder redan socknens namn samhörighet med hednisk kult, antingen genom förekomsten av ett gudsnamn i förleden eller en hednisk kultplats i efterleden, såsom exempelvis Fröslunda, Torslunda, Bladåker etc. Sålunda kan sockenbegreppet som beteckning för en inom en viss begränsad trakt av gemensamma kultiska intressen bunden menighet sägas ha varit mycket tidigt utbildat i Uppland.

I bandet skildras Fröslunda, Giresta och Gryta kyrkor av Aron Andersson, Spånga kyrka av Ingegerd Henschen, Lagga och Östuna kyrkor av Bengt Ingmar Kilström, Bromma och Skäfthammar av Ragnar Stenberg, Järfälla och Vallentuna av Armin Tuulse, Nysätra

av P. O. Westlund, Bladåker av Ingeborg Wilcke-Lindqvist, Alunda av Hugo Fredriksson och Ingeborg Wilcke-Lindqvist, Vittinge av B. Stolt och Ingeborg Wilcke-Lindqvist samt Lillkyrka av Mats Åmark.

Fil. kand. L. M. Holmbäck, vars bok om »Klockor och klockringning», omnämnes på annan plats i årsboken Uppland, har medverkat genom att i flertalet fall kontrollera uppgifterna om orglar och kyrkklockor.

Slutligen kan nämnas att del III av »Upplands kyrkor» föreligger i samma utstyrelse som tidigare, med ett gott och rikhaltigt illustrationsmaterial. De separata kyrkoberivningarna föreligga i ett pris, som ingestädes överstiger kr. 1: 25.

A.-M. T.

KLOCKOR OCH KLOCKRINGNING

L. M. HOLMBÄCK, *Klockor och klockringning*, Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag 1951.

I företalet till *Klockor och klockringning* säges, att boken »vill söka vara en hjälp för dem, som önska en introduktion i det rika ämne, som studiet av våra kyrkklockor är. — — — I första hand riktar den sig till dem, som ha klockorna i sin vård, alltså till Sveriges ringare och kyrkoväktare.»

Man skulle vilja rekommendera boken åt varje kyrkoråd. I ett ämne, som i stort sett torde vara mycket litet känt både av kyrkans tjänstemän i olika kategorier och av allmänheten, har L. M. Holmbäck framlagt en kortfattad, instruktiv och intressant studie. Bokens första kapitel, »Klockornas historia», ger bl. a. vid handen att bruket av klockor ej är specifikt kristet. Under kyrkans första århundraden t. o. m. avvisades detta bruk, då det var alltför nära förbundet med hednisk kult. Emellertid spred sig bruket av klockor alltmera; omkring år 750 e. kr. var det allmänt vedertaget inom kyrkan. Till Sverige kommo kyrkklockor tidigt. Under förra hälften av 900-talet, då Birka var missionscentrum i mälardalens län, har man vissa bevis för att kyrkklockor ljudit ut över staden och neijden. Sveriges äldsta bevarade klocka är f. ö. från Uppland, närmare bestämt från Söderby-Karls socken. Den härrör från 1100-talets början, och har påträffats i en åker, omkring 2 kilometer från Karls kyrkas ruin.

Holmbäck kommer i fortsättningen in på tekniska detaljer, där kapitelrubrikerna »Hur en klocka blir till», »Klangen», »Upphäng-

ning», »Ringning», »Ringningssed» och »Klockornas behandling och vård» ange innehållet. Dessa sex kapitel äro särdeles instruktiva. I kapitlet »Klockornas behandling och vård» uppställer Holmbäck 17 punkter, om vilka han säger, att de »böra intagas i instruktion för den, som har ansvaret för klockor och ringning, och pastor och kyrkovårdar böra tillse, att de efterlevas. På så sätt kunna många onödiga och stora utgifter inbesparas, samtidigt som man erhåller garantier för att klockorna ljuda på bästa sätt och olycksfall förhindras.»

Tyvär har av någon anledning illustrationernas numrering blivit en smula egendomlig, varför man skulle ha önskat att den illustrationsförteckning, som finnes i bokens slut, även hade försetts med sidohänvisningar.

A.-M. T.

NATUR I UPPLAND

SVANTE LUNDGREN, *Skogen och Älven*, Nordisk Rotogra-
vyr, Stockholm 1951.

Till sina två föregående, överallt lovordade skildringar av svensk natur, »Sarek» och »Stiglöst land», har Svante Lundgren lagt ännu en naturskildring av hög klass. I »Skogen och älven» har Lundgren valt att i ord och bild skildra en sydligare del av vårt land. Det är Färnäs-området, beläget i Dalälvens nedre, uppländska del, en och en halv mil från älvens mynning.

»En gång såg Färnäs helt annorlunda ut än nu. Det var då ett deltaland med slingrande hållögt svarta ågrenar, som letade sig fram mellan vida slätterängar och genom tätskuggiga ekalléer, åar som gjorde öglor och oberäknliga kringgående rörelser för moränknallar med en lurvig granskogskärna innanför den trängda lövskogskransen. Hela denna lummiga idyll dränktes i ett slag år 1930, då fördämningarna vid Lanforsen var färdiga och togs i bruk. Färnäs blev förvandlat och fick en ny säregen, kanske också rätt grotesk skönhet, ett vildare och stramare drag.» Det är denna säregna, »groteska» skönhet, som Lundgrens kamera fångat och som återges i bilder av högst suggestiv verkan. Torra, döda träd i det översvämmade området kontrastera mot yppiga vegetationer på andra platser. Stenkummel, vindfälln och urskog av hart när ogenomtränglig tät-
het omväxla med sumpmarkernas mjuka och täta vassbestånd. Över
allt existerar ett rikt fågelliv, med arter så skilda som fiskgjuse,
spillkråka och knölsvan.

Man får veta mycket om ett Uppland man ej trodde fanns. Det är en bragd att så som här skett draga fram i ljuset och skildra en trakt, vars skönhetsvärden på grund av den från det vedertagna och lättillgängliga starkt avvikande karaktär kanske eljest aldrig blivit uppmärksammade.

A.-M. T.

KARLHOLMS BRUKS HISTORIA

HARRY MOLIN, *Karlholms Bruks bok. En krönika kring ett upplandsbruk*. Karlholms Aktiebolags förlag. Stockholm 1950.

Harry Molins bok om Karlholms bruk är utarbetad på uppdrag av Kooperativa förbundet, som numera ensamt äger wallboardfabriken vid Karlholm. Driften av denna industri presenteras i slutet av boken i form av en vacker och instruktiv bildsvit. Bokens tyngdpunkt utgöres dock av en skildring av järnbrukets historia. Den inledes med en efter tryckta källor utförd och bra sammanställd översikt över den uppländska järnhanteringens äldre utveckling, statsdriften av de »socialiserade» bruken under Gustav Vasa och uppsvinget under 1600-talet, sedan kronbruken avvecklats och bruken kommit i skickliga yrkesmäns händer. Uppland var redan vårt lands märkligaste järndistrikt, då den stora katastrofen kom: rysshärjningarna 1719. Slaget var så fruktansvärt att t. o. m. Charles De Geer, ägare av Leufsta sedan 1692, funderade på att ge upp och återvända till släktens hemland. Han fattade dock åter mod och bruksdisponenten Georg Svebilius, som genom sitt karska uppträdande vid Skebo jagat ryssarna på flykten, hjälpte honom i den långa strid med oförstående myndigheter och avundsamma enskilda, som slutade med koncessionen för Karlholms bruk 1728.

Nu har författaren tillgång till primärmaterial, otryckta källor ur bruksarkiven och han har utnyttjat dem på ett förträffligt sätt. Vi få genom räkenskaperna för bruksmagasinet värdefulla inblickar i bokhållares, smeders och forkarlars levnadsförhållanden. Han plockar ur arkiven fram uppgifter om kyrka och skola, om hälsovård och fattigvård, om äldre tiders kommunikationer m. m. Det blir en bred, kulturhistoriskt ytterst värdefull skildring han här ger, delvis utan motstycke i vår tidigare litteratur om järnbruken.

N. Å.

DEN SVENSKA HEMSLÖJDEN

Den svenska hemslöjden — Handcraft in Sweden. Utgiven av Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund. L. T:s förlag. Stockholm 1951.

Författartriumviratet Ingegerd Henschen, Mattis Hörlén och Gull Lilliecrona har i »Den svenska hemslöjden» åstadkommit en läs- värd presentation av hemslöjdsorganisationernas arbetsmetoder och produktionsresultat. Att inom en populär handboks ram pressa in ett så oerhört vittomfattande ämne är ju inte precis lätt, men på det hela taget har man lyckats väl. Bildmaterialet, som utgör bokens tyngdpunkt, är väl valt. Något styvmoderligt behandlade äro dock ryamönstren, vilket särskilt ur uppländsk synpunkt måste beklagas — den enda gamla uppländska rya, som reproduceras, är ej i vare sig mönster eller färg representativ för landskapets mycket rika hemslöjd i denna teknik.

N. Å.

VÅRFRUKYRKAN I ENKÖPING

NILS SUNDQUIST, *Vårfrukyrkan i Enköping*, 116 sid., Enköping 1952.

På åsen ovanför och dominerande den gamla staden Enköping reser sig Vårfrukyrkan. I äldre tid var hon landsförsamlingens sockenkyrka, och först sedan stadens egen kyrka, S. Ilian eller Egidius, övergivits under Gustaf Vasas tid, blev Vårfrukyrkan gemensam för stads- och landsförsamlingarna.

När man på avstånd ser den välproportionerade kyrkan med dess höga takresning och det låga centraltornet, krönt av en väl placerad 1800-talshuv, anar man ej, att vi här ha bevarad en av Upplands äldsta kyrkor. I ett nyttkommet arbete, *Vårfrukyrkan i Enköping*, har landsantikvarien Nils Sundquist lämnat en utförlig redogörelse för kyrkans byggnadshistoria. Sådan kyrkan nu ter sig, är det väl inte så mycket, som direkt erinrar om den ursprungliga 1100-talskyrkan med dess tre av halvcirkelformiga absider avslutade kor i öster. Schematiska teckningar, grundade på undersökningar av kyrkans gamla murverk, visa dock, att Vårfrukyrkan i sitt ursprungliga skick varit nära besläktad med våra äldsta kyrkor här i Uppland. S. Per och S. Olof i Sigtuna, två av dem som tydligen stått henne nära, äro sedan länge ruiner, och den

största, i bevarad gestalt starkt förminskade kyrkan i Gamla Uppsala, en gång ärkestiftets domkyrka, är mycket förändrad. Man har här svårt att se, att det nuvarande långhusets höga takresning i själva verket en gång utgjort denna domkyrkas mäktiga centraltorn, som avfasats för att ge rum åt nuvarande sadeltak. Beträffande Vårfrukyrkan har Sundquist endast med en viss försiktighet yttrat sig om dess förmodade centraltorn. Det är dock ganska märkligt, att den unge löjtnanten vid Upplands regemente, S. F. Bohm, som genom dåvarande landshövding von Kræmer fick uppdraget att göra ett ombyggnadsförslag, i sin av Karl XIV Johan på 1820-talet fastställda ritning, säkerligen utan minsta aning om kyrkans tidigaste utseende, ånyo placerade ett centraltorn på den gamla byggnadskroppen.

Liksom det ursprungliga centraltornet är även de trenne absiderna försvunna. Högkoret med sin trigon ingår i nuvarande något bredadade korparti; de bägge andra koren utgöra nu, sedan absiderna borttagits, kyrkans båda korsarmar i norr och söder.

Av Sundquists undersökningar framgår emellertid det märkliga förhållandet, att en mycket stor del av den ursprungliga kyrkans murverk alltjämt ingår i den nuvarande. Av något senare datum är dock den i nordöstra hörnet tillbyggda sakristian, ehuru även den är medeltida, troligen från 1400-talet.

Avsikten har icke varit att här lämna någon utförlig redogörelse för Vårfrukyrkans byggnadshistoria och de många intressanta iakttagelser Sundquist i sitt arbete framlagt. — Just som dessa rader nedskrivs, på en tågresa mellan Uppsala och Stockholm, ser jag från kupéfönstret Norrsunda kyrka; och i fjärran, en halvmil längre österut, skymtar även tornet av moderkyrkan Skånela. Är Sundquists förmodan riktig om Vårfrukyrkan som en 1100-tals centraltornskyrka, ge de bägge nu nämnda kyrkorna i Seminghundra härad en viss föreställning om Vårfrukyrkans utseende den gång den först stod färdig uppe på Enköpings-åsen, då prostén Valter i Enköping, en av de tre uppländska folklandsprostarna, på 1160-talet var bygdens andliga överhuvud.

Under 1400-talet genomgick kyrkan en ganska genomgripande förändring. Hon förvandlades till en korskyrka med likformiga korsarmar i norr och söder, som hon är än i dag. Man skulle möjligen kunna sätta dessa säkerligen kostsamma arbeten i samband med drottning Filipa, Erik av Pommerns fromma engelskfödda gemål; under 1400-talets förra del innehade hon Enköping med omgivande härad som livgeding. Då hennes dödsår infaller så tidigt som 1430, torde dock nämnda ombyggnad knappast kunna förbindas med drottningen, som fick sin grav i Vadstena kloster. Däremot har

sannolikt en till namnet känd murmästare ett femtiotal år senare haft en viss betydelse i detta sammanhang. När Anders murmästare år 1489, enligt ett bevarat brev, för sitt arbete med Vårfrukyrkan erhöll en gård i Enköping, måste det ha berott på, att han haft hand om några större byggnadsarbeten. Sannolikt gällde det de vackra tegelvalven. Efter de egendomliga figurerna, som i valvkapporna med uppåtsträckta armar liksom bära valven, benämnas dessa valv av konsthistorikerna »gubbvalv». Vårfrukyrkan är dock icke ensam om dessa underliga figurer. Sundquist anför en hel rad andra uppländska kyrkor med likartad utsmyckning, bland vilka några, såsom Långtora, Väster-Åker och Väster-Lövsta, ju icke befinna sig så långt från Enköping. De nyinslagna valven försågs nu också med dekorativa kalkmålningar. Vill man i våra dagar bilda sig en föreställning om hur dessa målningar ursprungligen sett ut i Vårfrukyrkan, ger sannolikt Väster-Lövsta kyrka i Heby bäst besked därom. Man får där även en uppfattning av den oersättliga förlust, som Vårfrukyrkan led genom den onödigt hårda restaureringen i början av detta sekel. Själv minns jag mycket väl de sparsamma men konstnärligt goda rester av 1400-talsmålningarna, som då blottats; och hur man sedan med ledsnad och förargelse återsåg dem grovt påmålade och så gott som dränkta i kompletteringar. Hade man kunnat dröja med kyrkans restaurering bara något årtionde, hade Vårfrukyrkan i våra dagar sannolikt, liksom Väster-Lövsta, haft en helt annan och stilfullare interiör.

Den sakrika redogörelsen för Vårfrukyrkan och dess öden genom tiderna, som här något berörts, omfattar även kyrkans inredning och delvis mycket värdefulla inventarier liksom ock de intressanta gravminnena; och Enköpings och Vårfrukyrkas församlingar är att lyckönska till den värdefulla publikationen.

M. Å.

GRÖNSÖ — ETT HEM

SIGURD WALLIN, Grönsö, hemmet i ett stort uppländskt herrgårdshus, Nordiska Museets Handlingar 42, Nordisk Rotogravyr, Stockholm 1952.

Riksrådet Johan Skytte gav på 1600-talet åt sin herrgård Grönsö det utseende, anläggningen har ännu i dag. Den målare, som givit sitt namn åt herrgården, ligger i Kungs-Husby socken. Genom reaktionsförfarande kom på 1700-talet godset att fränföras Skyttes arvingar och stod under nämnda sekel i flera släkters ägo. I början

av 1800-talet kom Grönsö under släkten von Ehrenheim och innehas nu av den fjärde generationen av denna ätt. Intressanta minnen från dessa varandra avlösande perioder avspeglar sig i huvudbyggnadens fasta inredning. De olika släkter, bl. a. ätterna von Engeström, Benzeltierna och von Ehrenheim, som innehaft gården, ha alla tillfört bidrag till det synnerligen rika bohaget.

Grönsö senaste husfru, kammarherre Erik von Ehrenheims maka fru Alice von Ehrenheim, ägnade sig åt sin uppgift som hemmets vårdarinna ända till sin död 1943 och visade det livligaste intresse och den största pietet för de tusentals ting, vilkas historiska och konstnärliga värden hon väl kände till. En önskan att i form av en illustrerad katalog sammanföra sina kunskaper om det mångskiftande inventariet och de ursprungsuppgifter om de enskilda tingen, som fru von Ehrenheim tillägnat sig genom ett ingående studium av familjearkivets många arvshandlingar, blev upptakten till föreliggande arbetes tillkomst. Nordiska museets förslag att få delta, i första hand genom fotograferingsarbete, i fru von Ehrenheims stora Grönsöinventering välkomnades livligt, och sålunda påbörjades år 1928 en noggrann genomfotografering av herrgårdshemmets många tillhörigheter. Efter hand överflyttades utgivandet av den föreslagna publikationen helt på Nordiska museet, enkannerligen på föreståndaren för dess högreståndsavdelning intendenten Sigurd Wallin.

Resultatet har blivit en ytterst tilltalande beskrivning av Grönsö, en beskrivning, som borde kunna utgöra ett stimulerande studium för av svensk herrgårdsmiljö intresserade. Att Grönsöbeskrivningen är av största värde för alla på ett eller annat sätt till gården knutna personer, säger sig självt. Sigurd Wallin, som sammanställt det ytterst omfattrika materialet, har fullföljt fru von Ehrenheims påbörjade arkivstudier och även låtit kammarherre Erik von Ehrenheims forskningar i godsets och herrgårdsanläggningens historia komma till tals. »Det direkta föremålet för beskrivningen i föreliggande arbete har», säges det i förordet, »varit Grönsöhemmet under kammarherre Erik von Ehrenheims och hans makas tid, och bildmaterialet återger tillståndet under 1930- och 40-talen.»

Schematiskt tecknas godsbyggnaden och ägarna till Grönsö i inledningskapitlet. Därefter följer en beskrivning av stenhuset i anslutning till avbildningar från Skyttetiden; vidare behandlas dess rums- och planindelning och typologiska sammanhang. Byggnadstidens rumsdekorer, Bengt Skyttes barockinredningar, frihetstidens bostadssystem och von Schulzenheims gustavianska inredningar ägnas åtskilliga sidor. Ett särskilt kapitel ägnas trädgården. Härfter behandlas själva bohaget utförligt. Den s. k. Grönsötapeten, porträtt,

målningar och skulpturer, kläder och linneförråd, biblioteket, möbler, silver, porslin och glas beskrivas i nu nämnd ordning.

Den orienterande texten är samlad i bokens första tredjedel. Resten upptages av ett lysande bildmaterial, bakom vilket i huvudsak står Nordiska museets fotograf, fru Märta Claréus. Den synnerligen tilltalande bildkatalogen ger, tillsammans med texten, en god inblick i herrgårdsanläggningens speciella art med dess historiska skatter och traditionsrika atmosfär.

A.-M. T.

KUNGAR OCH DROTTNINGAR I SVERIGE

BIRGER NERMAN, ADOLF SCHÜCK och NILS FORSSELL, Sveriges konungar och drottningar genom tiderna, A.-B. Svensk litteratur 1952.

Föreliggande arbete, som utgör ett samlingsverk, vari i ord och bild presenteras de svenska regenterna och deras gemåler från den förste »kände» konungen fram till våra dagar, utkom i samband med konung Gustaf VI Adolfs 70-årsdag och är dedicerat till konungen. Det vackert illustrerade verket under redaktion av Per Olov Jarelius och med fil. dr Erik Wettergren som bildredaktör är uppdelat i tre avdelningar. Forntiden behandlas av professor Birger Nerman, medeltiden av docent Adolf Schück och nyare tiden av lektor Nils Forssell. Ungefär en tredjedel av bokverket upptages av forntiden, räknad fram till 1100-talets början. Som »den äldste kände nordiske härskaren» presenterar Nerman den av Jordanes omkring 550 e. Kr. omtalade Berig, som ungefär ett halvt årtusen tidigare utvandrade från Skandia i spetsen för goterna. Som den förste icke mytologiske konungen av »Ynglingaätten» nämnes Agne. Därefter följer den långa raden av i forntida sagodiktning omtalade kungar, vilka dock först omkring år 1000 e. Kr. i och med Olof Skötkonung kan anses som säkert historiska. Med Inge d. y., som anses ha dött i början av 1120-talet och med vilken den Stenkilska ätten utslocknade på manssidan, slutar Nerman sin avdelning.

Adolf Schücks framställning om medeltiden är relativt utförlig om ock något mindre i omfånget än föregående parti. Denna avdelning börjar med Ragnvald och Sverker d. ä. omkring 1130 och slutar med Kristiern II i början av 1500-talet. Då de medeltida konungarnas och drottningarnas personliga egenskaper och särdrag äro så föga kända har med rätta tyngdpunkten lagts på ifrågavarande tids händelseförlopp och miljöer.

Nyare tidens regenter från Gustav Vasa och fram till vår nuvarande konung har i koncentrerad, stundom lapidarisk form behandlats av Forssell, som så att säga fogat text till de kungliga porträtten mot den historiska bakgrunden.

Färgreproduktionerna äro många och väl valda. Forntidspartiet har illustrerats med för tiden karakteristiska fornsaker, betsel, sköldar, guldhalsringar etc. och medeltidsavdelningen med för tiden representativa sigill och, i den mån det varit möjligt, med ett och annat autentiskt porträtt. I sista avdelningen passerar i vederbörlig ordning de många kungliga porträtten revy.

Efter den egentliga texten följer en klart uppställd regentlängd och ett bildindex. Verkets kronologiska uppställning, bildurvalet och den överskådliga regentlängden gör detta bokverk till en estetiskt tilltalande uppslagsbok och till en historisk »bilderbok» av för svenska förhållanden ovanligt förnämlig kvalitet.

A.-M. T.

INNAN SVERIGE BLEV SVERIGE

CARL-AXEL MOBERG, *Innan Sverige blev Sverige*, »Det levande förflutna», Svenska Historiska Föreningens Folkskrifter 14, Gebers förlag, Uppsala 1951.

I den populärvetenskapliga serien »Det levande förflutna» har Svenska Historiska Föreningen utgivit Carl-Axel Mobergs »Innan Sverige blev Sverige». Moberg kallar boken i en underrubrik för »Fakta och problem i vår forntida historia», en karaktäristik som säger en hel del om innehållet. I en rad korta kapitel debatteras några viktiga frågor rörande svensk forntid, främst problem som beröra tiden 500 f. Kr.—800 e. Kr., eller den tid under vilken Sverige kan sägas ha blivit Sverige. Ännu mera avlägsna tider behandlas mera summariskt. Inledningsvis framhåller författaren att både översikterna och behandlingen av de särskilda frågorna främst vända sig till den som är historiskt och fornhistoriskt intresserad utan att vara fackman. Vidare framhålles att uppsatserna om de olika problemen nedskrivits under en strävan att i korthet ange vilka de olika uppfattningarna om dessa frågor äro, bakgrunden till dem och varför de skilja sig från varandra.

Det arkeologiska treperiodsystemet i sten-, brons- och järnålder har varit mycket omdiskuterat. Man har hävdats att benämningarna äro missvisande och att det inte skett något tvärt avbrott i användningen av materialen. Moberg betonar, att den periodindelning, som

uppgjordes av Hans Hildebrand och Oscar Montelius under 1800-talets andra hälft, varit och är av stor betydelse för fornforskningen. Då emellertid denna indelning enligt förf. inte återspeglar de *historiskt* viktiga skedena i forntidens historia väljer han en annan indelning, som naturligt ansluter sig till klimatväxling och kulturutveckling. Det skarpaste kulturavbrottet skedde vid åkerbrukets införande omkring år 2000 f. Kr. och Moberg använder i stället detta årtal som gräns för sina båda perioder »Från nedisningens slut till jordbrukets början» och »Fångsten viker för jordbruket». Den sistnämnda perioden låter han upphöra vid bronsålderns slut, omkring år 500 f. Kr., då ett nytt kulturavbrott sker genom den supponerade klimatförändringen och den därav föranledda fyndfattigdomen. I samband med denna klimatförändring diskuterar Moberg frågan om den varit förenad med någon ut- eller invandring och redovisar för olika forskares åsikter; själv kan Moberg ej ansluta sig till någon av dessa, utan låter frågan stå öppen.

I kapitlet »Omkring vår tideräknings början» (100 f. Kr.—300 e. Kr.) behandlas frågan om goterna och Sverige. Moberg tror ej på den från visst håll något chauvinistiskt hävdade åsikten, att Sverige, enkannerligen Götalandskapen, skulle vara goternas urhem. Tacitus', Jordanes' med flera antika författares utsagor äro ej att förlita sig på anser Moberg, som liksom i det föregående även här efterlyser bevis, innan man med säkerhet kan precisera vad som hänt i vår forntid före den tid, som följer under nästa epok, »Äldre fornmedeltid» (300—800 e. Kr.), där skeendet i viss utsträckning kan betecknas som historiskt.

Avsnittet »Guldets vittnesbörd och gåtor» blir föremål för särdeles intressanta hypoteser, något som också kan sägas om avsnittet »Problemet Uppland», vari Moberg framhåller Weibulls tes om den uppländska järnhanterings betydelse för landskapets uppsving till en ledande ställning. Moberg avvisar inte denna tes utan ifrågasätter om man inte kan räkna med forntida föregångare till Hansans exploatörer, som förutom egen vinning också beredde det medeltida Sverige ett visst uppsving. Den näst sista epoken, »Yngre fornmedeltid, När Sverige börjar bli Sverige» (ca 800—1100), är den tid då de skrivna källorna börja och det historiska skeendet säkrare kan skönjas. Det är Birkas, de arabiska silvermyntens, Sigtunas och runstenarnas tid och tiden för kristendomens införande i Sverige, då de anglosachsiska och tyska mynten äro rikt företrädda i fynden.

Avsnittet »Samer, svenskar och andra» behandlar befolkningen i nordligaste Sverige och frågan om den lapska stammen skulle ha äldre hemortsrätt i Sverige än de »vanliga» svenskarna. Frågan om

de första svenskarnas inträngande i landet förklaras av Moberg vara praktiskt taget olöslig, då man ej på grundval av arkeologiskt material kan följa befolkningshistorien längre tillbaka än högst 2000 år f. Kr. »Vi vet inte», säger förf. »om vi härstammar från de allra första invandrarna, från invånarna i Sverige före 2000 f. Kr. eller ens från människorna där före 500 f. Kr.» Bokens sista kapitel, »Från fornmedeltid till nutid», behandlar tiden från 1100 till våra dagar.

Den ytterst intressanta och till diskussion stimulerande boken avslutas med några rader, som förmedla en sorts isig Ragnarökstämning; Moberg siar där om att vårt land ännu en gång kommer att bli obeboeligt. När det blir, vet vi inte, men det blir när den mellanistid, som vi lever i, går mot sitt slut, och en ny inlandsis ånyo breder ut sig över det som nu är Sverige.

A.-M. T.